

ИВАН ПЕЕВ ПЛАЧКОВ – ЕДИН ВЪЗМОЖЕН ПЪТ КЪМ ПОЛИТИКАТА

Милко Палангурски

IVAN PEEV PLACHKOV – ONE OF THE POSSIBLE WAYS IN THE POLITICAL LIFE

Milko Palangurski

Abstract: *Ivan Peev is one of the long-lasting participants in the Bulgarian public life. A journalist, publisher, teacher, literary man, linguist and prominent administrator of the Bulgarian Academy of Sciences, he enters the political life after two decades of public activity. In the end of 1899 and in the early 1900, he became twice Minister of Education, taking part in the attempts of the palace and general Racho Petrov to create a reformist force in order to replace the party forces which they believe were failing. With the brief ministerial experience and the episodic participation in the parliament behind his back, Ivan Peev reconsiders his political role and becomes a prominent member of the People's Party which makes him one of those who would later dominate the main party until 1934 .*

Key words: *reforming the political system, executive activity, political circles.*

В българската модерна история има много политически мъже – част от тях достигат до най-големите постове и резервират своето място в историята, друга част преминават като метеори, имат своите няколко звездни минути и изчезват в политическото небитие, а трети имат дълъг политически живот, присъстват във всяка национална акция и събитие, дълго време са в опозиция или на власт, формират общественото мнение като вестникари и публицисти и са част от всекидневната политическа действителност. Малцина от тях стават министър-председатели, но много от тях са онзи пълнеж на кабинетите, без който политическите партии не могат да поемат и упражняват властта. Когато човек отвори тежките изследвания за едно или друго събитие или процес, вижда, че подобен тип лица излизат отвсякъде – няма сериозно явление, обществен скандал или дискусия, в които те да не се появяват – често пъти не като централни, но задължително като участници. И тук не става въпрос само за обществени дреболии.

Един от тях е Иван Пеев Плачков – сега напълно непознат на обществото, името му дори отсъства от повечето енциклопедии, а всезнаещите електронни търсачки само маркират неговото име – странно за един човек с дълга биография, но характерно за модерното време пренебрежение към миналото и неговите творци. Няма обаче историческо изследване, което да е посветено на първите десетилетия на свободна България, в което да не се засича неговото

име. Дали става въпрос за наука или масонство, вестникарство или пропаганда, политика или дипломация, парламентаризъм или партийно строителство, там, в редовете на участниците, винаги се появява неговото име – някак си незабелязано, стоящо дори странично, но то винаги е там. Той не е бързо прелитащ и изгарящ политически метеор, а постоянно действаща сила в българската обществена каша в продължение на шест десетилетия. И никога само като наблюдател – нещо естествено според неговата страст – журналистиката, но като участник, без когото не може. Следващите редове са посветени на неговото първоначално участие в политическия процес като партиен лидер, народен представител и министър, като съвсем съзнателно не се спирам на неговата огромна научна, литературна, писателска и журналистическа дейност, която много често също е чисто политическа по своя характер, но е толкова обемна, че заслужава друго самостоятелно изследване.

* * *

Влизането на човек в политиката е един дълбоко личностен акт, но който е резултат на дълга подготовка и сериозни натрупвания. Дали чрез възпитание в семейството, или при досег с образователната система – тези хора придобиват чувствителност и съпричастност към обществените болки и стремежи. В повечето случаи това са лица, които проявяват политическа ангажираност още от ученическата скамейка и в своите младежки години се включват в събитията, които стават около техния все още ограничен свят, но с което демонстрират своята готовност, когато им дойде времето, да се включат в реалната политическа борба.

Първото поколение политици, които по стечение на персоналната съдба и волята на историческия процес са призвани да поемат в ръцете си управлението и модернизирането на свободна България, имат, общо взето, идентична биография. Всички те са рожба и оформени като личности благодарение на процесите, които движат възрожденското общество – опитът за икономическа модернизация, упоритата дейност за създаване на национална просветна мрежа, сформиранието на българската църковна организация, и са силно повлияни от националната революция и войната за освобождение. Всеки в различна степен е съпричастен към тези процеси, но никой не е стоял настрана от тях. За да влезеш в политиката, несъмнено условие е да имаш натрупан ако не национален, то регионален опит и участие в поне една или в повечето от тези области на общественото битие и сформиранието на националната идентичност. Възрастовият ценз от 30 години, наложен от Търновската конституция, дава приоритет и предимство на онези лица, които са родени преди 1850 г. Това поколение е в дъното и на постигнатата свобода и първоначално поема управлението на страната, попълвайки изборните органи. По-младите, които в навечерието на Освобождението са още в юношеска или детска възраст, не участват директно в събитията, но получават преките впечатления от динамиката на споменатите процеси. И остават за цял живот под тяхно впечатление.

Още повече това важи, когато става въпрос за човек, роден и израснал в емблематичната за Възраждането Копривщица. Иван Пеев Плачков е роден на 7 януари 1864 г. – достатъчно рано, за да порасне по време на златните години на града, и достатъчно късно, за да „закъсне“ при излизането си на общественото поприще. В спомените си той посочва няколко опорни мига от своето детство и юношество, които могат да се разгледат като матрица, която оформя характерите на подрастващите в града. Той има дълбоко уважение към семейния бизнес, ръководен от баща му, който макар и не от най-големите и емблематични абаджии на града дава възможност на своя син не само да види света, но и да учи в частния Робърт колеж или да се лекува в далечен Египет. Пред погледа му и в съзнанието му се запечатва голямата любов и задружност в семейството и равноправието между мъжа и жената. Привързаността и благодарността към местната учебна традиция е направо пословична и Ив. Пеев неслучайно изтъква, че грамотни са и майка му, и баба му.

Най-видните членове в рода му са неговите вуйчовци. Единият брат на майка му е митрополит Доротей Врачански – един от първите българи, избран за владика, но пък непризнат за такъв от своето паство в София, след това преминал към Екзархията, човек със спорно минало, скандално поведение, но несъмнено привързан накрая към битката за църковна независимост. Така че в семейството църковната борба е добре позната, а сприхавият характер на владиката явно се прехвърля и върху племенника. Няма сведения, че поговорката, или по-точно пожеланието, „да имаш чичо владика“ оказва някакво пряко влияние върху кариерата на младежа, но както се казва в подобни случаи, не може да остане без следа. Другият му чичо също е знаменателен, много по-образован и още по-добре познат в историческата съдба – това е завършилият във Виена д-р Спас Иванов Абрашев (хеким Спас, доктор Спас), участник в Първата легия и Привременното българско началство като представител на българите във Виена (1862 г.), в чиято спицария съвсем логично се разполага щабът на въстанието в Копривщица [Стоянов, З. 1996, с. 331, 782]. Не трябва да се забравя и една друга линия в семейната среда – майка му и чичовците му са племенници на Найден Геров.

Баща му също е включен в управлението на въстаналия град и навършилият 12 години Ив. Пеев не само вижда и помни динамиката на обществените настроения преди Априлското въстание, но по негово признание дори си е водил бележки, използвани впоследствие от историка на въстанието Никола Беловеждов [Плачков, И. П. 1994, с. 11–14; 164–165]. Това е средата, която прави Ив. Пеев орисан по произход, роднински връзки и образование да изгради добра обществена кариера, но в която политиката не е единствената, още по-малко задължителна сфера. А и родът не се колебае нито за миг и след навършването на нужните години, той е изпратен от началото на учебната 1878/79 г. в Цариград да учи в емблематичния в представите на българите по това време амери-

кански Робърт колеж¹. Стопанската сфера не го блазни и дори плахите опити за индивидуална дейност като издател завършват по неговото лично признание като икономически провал.

А и първите години от неговото обществено поприще са посветени не на политиката, а на образованието и науката. Практически от завършването на Робърт колеж през 1882 г. до края на XIX в. той е повече известен със своите хапливи статии, езикови спорове и дългогодишно учителстване в Пловдив и София. Това в крайна сметка му осигурява кариера като член на Висшия учебен съвет към Министерството на народното просвещение. Осемнадесет години след завършването на колежа той все още е далеч от политиката, тъй като е учител в Пловдивската и Софийската гимназия и като министерски чиновник няма право на политическа дейност.

В края на 1900 г. той вече е на почти 37 години – възраст, на която неговите набори имат зад гърба си депутатски мандати, направили са име в бизнеса, журналистиката и литературата, а някои дори са вече министри. Доста нерадостна картина за една кариера, още повече ако тя бъде съпоставена със стремителното развитие на един Стефан Стамболов или пък с кариерата на завършилия същия колеж д-р Константин Стоилов, на домораслия народен трибун Ал. Стамболийски или на още по-бурния и от него д-р Васил Радославов, както и на редица други, които „нахлуват“ в политиката дори преди да навършат 30 години и стават депутати, министри и министър-председатели значително по-млади.

Така в края на 1900 г. Ив. Пеев е всичко друго, но не е и реален кандидат за министерски пост. Нито биографията му на общественик, нито партийната му принадлежност, още по-малко чиновническото му битие в Министерството на просветата са предпоставка за това. Вярно е, че в това министерство преминават фигури от калибъра на д-р Ив. Шишманов, от когото също се очаква да направи забележителна кариера, но в случая Ив. Пеев няма образователното ниво на бъдещия професор и дипломат. Разликата във възрастта между двамата е само две години, но дипломите и завършените курсове на Ив. Шишманов произлизат от цялата европейска образователна карта – от Виена, през Лайпциг, до Женева и т.н. Правя съпоставка между двамата не само за да изтъкна тяхната поколенческа принадлежност, а поради факта, че в този момент те двамата, поотделно и същевременно заедно, се оказват единствената алтернатива за министерския пост на образованието. Как обаче хора, които нямат зад гърба си партийна кариера, изведнъж попадат в ситуация, която ги прави незаменими за министерския пост?

¹ За Робърт колеж и неговата роля, образователното ниво и персоналните успехи на учениците има огромно количество изследвания. Достатъчно е да се посочат изследването на Иван Илчев и Пламен Митев „Докосвания до Америка (XIX – началото на XX век)“ [Илчев, И., Митев, П. 2003], както и последното съчинение на Орлин Събев „Робърт колеж и българите“ [Събев, О. 2015], където има пълен преглед на архивите и литературата.

През есента на 1900 г. страната упорито върви към политическа криза. Тя започва като икономическа две години по-рано и преминава във вътрешно-политическо сътресение. През пролетта и лятото се достига до въоръжени сблъсъци между селяни, полиция, налага се използването и на армията. Цели окръзи са поставени в извънредно положение, нещо, което не се е случвало от кризата след детронирането и абдикацията на княз Александър I през 1886 г. На власт е Либералната партия с водач д-р В. Радославов, но в управляващото мнозинство в Х ОНС се води остра борба между него и излъчения от партията министър-председател Тодор Иванчов. През ноември 1900 г. д-р В. Радославов получава поддръжката на мнозинството депутати и пожелава сам да заеме поста на министър-председател като партиен лидер. Изправен пред бламиране в парламента, Т. Иванчов няма избор и подава оставка на кабинета. След провеждане на конституционните консултации княз Фердинанд I връчва мандат за съставяне на кабинет на либералния лидер. На 23 ноември 1900 г. д-р В. Радославов представя листата на своя кабинет, но князът не я одобрява и поставя условие за създаване на коалиция. Посочената от княза Прогресивно-либерална партия обаче отказва участие, което не пречи на нейния лидер д-р Стоян Данев да приеме следващия, също оказал се неуспешен мандат. Така няколко маневри княз Фердинанд отстранява лидера на либералите, изиграва своята роля на конституционен монарх и на 27 ноември 1900 г. подписва указ за нов кабинет на Т. Иванчов². Вторият му кабинет обаче няма парламентарна подкрепа – зад него застават едва 12 представители, а това предопределя съдбата на Х ОНС. То е разпуснато и се изяснява крайната цел на новия кабинет – провеждането на генерални избори.

Правителството е нещо средно между временен и политически кабинет, тъй като освен Т. Иванчов от предния кабинет остават още две стари политически лица – Димитър Тончев и Йов Титоров, както и военният министър ген. Стефан Паприков. Тримата нови са ген. Рачо Петров, който като вътрешен министър се връща на бял кон в политиката, прокурорът д-р Петър Данчев, който оглавява правосъдието, и инспекторът в просветата Ив. Пеев, който поема просветата³.

В спомените си Ив. Пеев посочва, че е приел поста след покана от Т. Иванчов, като изрично подчертава, че тя му е отпавена, когато проф. Ив. Шишманов отказва поста. Последният разбира, че не може да е ефективен министър, без да има партийна и парламентарна подкрепа. Стажът на проф. Ив. Шишманов при двама бивши регенти и виртуози в политиката – при Георги Живков в просветното министерство в кабинета на Ст. Стамболов, си казва тежката дума. Ив. Пеев няма този опит, а и подобни политически учители и приема поканата. Не трябва да се забравя, че двамата с министър-председателя завършват Робърт колеж и изповядват общо взето единни обществено-политически

² За разцеплението в либералната партия вж. **Палангурски, М.** 1996, с. 92–123.

³ За втория кабинет на Т. Иванчов вж. **Палангурски, М.** 2011, с. 133–134.

и културни възгледи. Между тях явно има доверие, тъй като през 1886 г. именно Т. Иванчов, тогава министър на просвещението, е човекът, който го изтегля от Пловдив в София. Министърът има намерение да го направи заместник-директор в Софийската мъжка гимназия, но тъй като пада от власт, комбинацията пропада, но за сметка на това пък стартира неговата столична кариера като учител. Връзката им продължава и допирните точки се разширяват на базата на Книжовното дружество и Държавната статистика, която дълго време е оглавявана от Т. Иванчов⁴. „Общата кръвна група“ на завършващите знаменития колеж в турската столица си казва тежката дума.

Личната принадлежност към една образователна група е нещо нормално и съществуващо в цял свят, но по-интересното за историята е обяснението на Ив. Пеев за генералните цели на кабинета и движещите го сили. Тук той е неубедителен и в своите спомени звучи малко наивно – все пак текстът е предназначен за неангажирани читатели, макар разказът да е логичен. Според този разказ Т. Иванчов има за цел да използва ген. Р. Петров, който със своя авторитет и механизмите на вътрешното и армейското ведомство да му помогне да създаде нова партия, т.е. идеята е да се повтори процесът от 1894 г., когато генералската помощ дава на д-р К. Стоилов възможност да образува Народната партия⁵. Генералът обаче отказва да играе тази роля втори път. Но нещата явно не са толкова елементарни, защото, преди да приеме поста, министър-председателят организира среща на Ив. Пеев с ген. Р. Петров, ген. Ст. Паприков и с бившия министър-председател Димитър Греков и едва тогава приема поста.

Но ако разположим хронологията на събитията и позициите на участниците върху общия исторически процес, ще видим, че „убедилите“ го генерали и Д. Греков, както и самият Т. Иванчов, в този момент са твърдо обвързани с двореца, което не е нещо осъдително, но по-важното е, че са апологети на една друга идея – създаването на нова политическа концентрация. В началото на 1900 г. започва пропагандата за създаване на формация, чийто концентриран лозунг е „Княз, закон, отечество“, дейност, която е недвусмислено свързана с ген. Р. Петров. Така че „незаинтересоваността“ на Ив. Пеев е доста „съмнителна“ и е вкарана в спомените му доста по-късно, и то съвсем не случайно.

„Безпартийността“ е обявена за лек срещу всички обществени недъзи. Но „безпартийният“ кабинет рухва само след 47 дни и не успява да разгърне тази идея в практиката. Управлението на либералите е съпроводено от големи финансови и стопански закононарушения, с цел облагодетелстване на видни представители на управляващата партия. В началото на 1901 г. гръмва аферата със закупуването на т. нар. „гнили вагони“ и незаконните строежи на хамбари за съхраняване на десетъка, в която са замесени всички министри либерали и

⁴ Плачков, И. Пеев. 1994, с. 33. В свои статии Ив. Пеев използва много умело статистическите данни, което се харесва на Т. Иванчов, и той забелязва и запомня тази негова черта.

⁵ За събитията от 1894 г.: Николова, В. 2004, с. 21–43.

това прави оставането на Т. Иванчов във властта невъзможно. Останал без обществена подкрепа, партийна опора, при липса на парламент и обвинен в корупция, на 12 януари 1901 г. той се оттегля. „Партийният елемент“ е отстранен изцяло от кабинета и изведнъж „чиновниците“ и „безпартийните“ лица придобиват ключово значение и те са призвани да продължат подготовката на вота.

На 12 януари 1901 г. ген. Р. Петров оглавява правителство, което се състои от двама генерали (ген. Ст. Паприков остава военен министър) и трима чиновници – освен познатите вече Ив. Пеев и д-р П. Динчев, се появява и безпартийният финансист Хр. Бончев, който обаче няма статут на министър, а само на управляващ финансовото министерство. След конституционната промяна от 1893 г. никога един кабинет не е бил само от четирима вместо от осем министри, тъй като двамата генерали и прокурорът поемат управлението на още един ресор. Целта остава – провеждането на генерални избори за XI ОНС. Сред министрите за пръв път няма лица от кръга на партийните лидери, но това не означава, че те нямат достатъчен опит, тъй като двамата генерали не са новаци в политиката, а в края на своите кариери ще имат общо 13 министерски портфейла. Кабинетът е доминиран от „управляващи“ с цел да се възприеме от обществото като „служебен“ и така да се отнеме възможността на загубилите да упрекват властта, че парламентарното мнозинство се сформира със сила.

Амбициозният генерал действително създава условия за едни от най-демократичните избори в новата история, но за кратките дни на управление Р. Петров все пак се опитва да създаде т.нар. „безпартийна“ партия, която да отстрани „корумпираните“ и „дискредитираните“ партии и да управлява страната в тесен съюз с княз Фердинанд I. Затова „служебните“ министри „изведнъж“ се оказват „съвсем реални“ кандидати за народни представители. В редица градове се създават местни „реформаторски съвети“. Оказва се, че реформаторите говорят и работят против партиите, но изграждат своята структура като тях. Новото движение посочва недъзите на обществото, но не и никакви сериозни предписания за действие с изключение на стряскащата идея за конституционна реформа за засилване на княжеската власт.

Новите „реформатори“, между които е и Ив. Пеев, пропагандират идеите си чрез в. „Свят“ и успяват да изкарат партиите от равновесие. Наречени „партизанската чума“, те са поразително единодушни и реакцията им напомня за тази от 1895 г., когато се изправят срещу идеята за създаване на „военна партия“. Реална или мнима, но заплахата от „княжеска“ или друг тип диктатура се споделя от всички⁶. Пропагандният огън против това неясно намерение се води еднакво настървено от всички участници в обществения живот. Еднакви са и политическите аргументи, които партиите използват – от социалистите до

⁶ За идеята и изборната кампания вж. **Грънчаров, С.** 1986, с. 71–74; **Палангурски, М.** 2011, с. 133–134; **Костов, Е.** 2004, с. 98–101; **Същият.** 1993, 5, с. 28–46; **Същият.** 1992, 6, с. 87–89.

либералите, от прогресивнолибералите до земеделците, всеки се стреми да отбие заплахата, идваща от новия “легион” на “безкористни и честни борци”.

Уплашени не на шега, старите политически борци преустройват своята предизборна кампания и рязко се изказват против новата идея. Дори Др. Цанков, въпреки своите 73 години, посред зима, обвит с дебел кожух и с файтон обикаля страната с главна цел да защити партийната система. Поведението на най-стария политически борец е симптоматично. Тежката зимна кампания не спира никого. Освен че са раздразнени от поведението на “реформаторите”, партиите схващат, че краткото време до изборите и липсата на партия зад кабинета, са отличен шанс да покажат своята сила, да мобилизират дейците си и така да постигнат максимална реализация в парламента. Заплахата е сериозна и партиите правят активна предизборна кампания, с което провалят княжеско-генералския план⁷.

Така за 86 дни Ив. Пеев Плачков се оказва на два пъти министър на просвещението. Името му се появява в два поредни указа, което се случва рядко. Политическата практика сочи, че това се случва само когато се сменя министър-председателят или се прави генерална реконструкция. Така за един малък времеви отрязък той два пъти се оказва член на нова конструкция на изпълнителната власт и това ще се превърне в негова персонална съдба, тъй като и при следващото му министерстване за много кратко време ще премине отново през два кабинета.

Случайно, но някак си съвсем закономерно, едно от първите му действия е свързано с някогашната дейност на Т. Иванчов като директор на статистиката и увлечението на просветния министър към нейните данни. Предстои преброяване на населението в страната към 31 декември 1900 г. и в тази дейност се включват и учителите, за което се създават съответните административни условия. На тях е наредено да направят по една или две лекции с учениците от горните курсове, за да бъдат те запознати с целта на преброяването, и така то да се популяризира сред населението, а същевременно да се осигури ученическото участие в попълването на анкетните карти, и не последно място – да се обясни, че преброяването няма „никакви фискални цели за лично облагане с данък“ [УПр., 1901, кн. I, с. 1–3]. Един вечен страх у българското гражданство, който се наблюдава и век по-късно при всяко редовно преброяване.

За това кратко време Ив. Пеев не може да направи никакви радикални промени, още повече че липсата на парламент прави перспективата за законодателни действия изключително илюзорна. Но 12 години учителски стаж, присъствието в Учебния комитет и редактирането на сп. „Училищен преглед“ не минават незабелязано и новият министър няма нужда от ориентиране. Учителският му нюх го насочва бързо към проблемните точки и освен текущата дейност, той се съсредоточава върху няколко теми.

„Фискалният“ проблем не може да не е в центъра на вниманието му, тъй като страната е в тежка финансова криза поредна година. Стига се до там, че

⁷ За резултата от изборите вж. Палангурски, М. 2011, с. 152–159.

препоръчва на държавните педагогически училища практиката на Кюстендилското училище, което приема свои принципи за намаляване на стипендиите на учениците при слаб успех, мярка, която министърът приема за „справедлива и по духа на законите“. По-важен е опитът му да осигури тази част от заплатите на учителите в общинските класни и основни училища, която се осигурява от местната власт. С цел да се осигури редовното изплащане на учителските заплати, през 1899 г. се приемат законови промени, които предвиждат приоритетно внасяне на парите от общинските данъци в главните казначейства, но мярката не дава очаквания ефект. През 1900 г. плащанията практически спират с настъпването на новата учебна година. Времето обаче му стига само да събере нужната информация за закъснелите плащания, но не и да ги осигури. Известен успех е постигнат с мобилизирането на средствата, които общините трябва да отделят в централния бюджет за закупуване на учебни пособия и книги, задача, с която са натоварени окръжните инспектори [УПр., 1901, кн. I, с. 9; кн. II, с. 27–29; кн. III, с. 33–35].

Не може да не се подчертае, че Ив. Пеев е пристрастен към осигуряване стабилността на българския учител, особено на онези, които преподават в средните учебни заведения – мъжките и девическите гимназии, педагогическите и държавните трикласни училища. Затова той възстановява практиката те да се назначават с княжески указ, нещо, което е характерно в първите години след 1879 г., и след доклад до княз Фердинанд I на 8 януари 1901 г. князът полага своя подпис под указ № 3 за утвърждаване на предложения от министъра списък от учители. Министърът мотивира своето предложение след анализ на състоянието на учителския корпус, който е по-рядко преместван, уволняван и наказван без мотив, ако е налице указ на държавния глава за назначенията, и така предпазва учителите в елитните училища от административен произвол. Така под тази защита попадат и останалите 334 от всички 405 души от пълните средни и трикласни учебни заведения в страната [УПр., 1901, кн. II, с. 17–25].

Заема се с разрешаване на основния проблем и на другата категория учители – много по-голямата група на заетите в общинските основни и средни училища. На 9 януари 1901 г. князът утвърждава „Правилник за местенията и уволненията на учителите от основните и средните училища“. Тези кратки 12 точки имат знаменателен ефект. На първо място, учителите вече „се считат за постоянни в училището, гдето са назначени, и не могат да се уволняват или местят, освен в случаите, предвидени в „Закона за народното просвещение“ и по реда, посочен в правилника“. Ясно се разписват случаите за преместване, начините за временно и окончателно уволнение. Крайната дума е на министъра, който чрез заповед за общинските и указ за държавните училища може да премества и уволнява учители, но само след мотивирано изследване на място от окръжните инспектори или членовете на учебните съвети. Така се създава едно вътрешно „триинстанционно съдопроизводство“ в рамките на министерството. Първоначалната информация се събира от окръжните инспектори, които от своя страна трябва да внесат мотивиран доклад в Окръжния училищен

съвет, където обвиненият учител може да се защити, и на последно място решението на съвета се предава на министерството за окончателно становище [УПр., 1901, кн. III, с. 36–38]. Този правилник стабилизира учителското съсловие и още съвременните анализатори сочат, че така се постига „по-голяма гаранция за справедливост“⁸ и дълго време е в основата на трудовите правоотношения в просветното ведомство, а министър Ив. Пеев си спечелва правото на проникновен познавач в тази сфера.

Ив. Пеев прекратява и един голям конфликт между учителството и министерството или по-точно между Българския учителски съюз и властта. Става въпрос за регистрационния режим на учителските организации в министерството, въведено от К. Величков, което учителите разглеждат като забрана на конституционното им право на сдружение. Спорният параграф е променен, но както сам Ив. Пеев казва, това не е тържество на социалистическия съюз, а негова собствена заслуга, тъй като обвързва членовете на съюза при престъпление със съдебно преследване не като обикновени граждани, а като учители [Плачков, И. Пеев. 1994, с. 34–35].

Като министър Ив. Пеев е „по право“ делегат на правителството в „Комитет цар Освободител Александър II“, който има за цел да издигне паметник на „царя – освободител“, да създаде музей на българското Възраждане и построи дом за престарелите поборници. Той е убеден, че всички учители ще бъдат „дълбоко проникнати от висок национален дълг“, и ги призовава да се включват в местните клонове. В комитетските разклонения влизат по право училищните инспектори, директорите на средните и непълни училища, както и главните учители. Макар и последните две цели да не се постигат, то политическата мотивировка на проекта е добре обоснована, като министърът показва своята литературна дарба в обръщението си към своите подведомствени [УПр., 1901, кн. III, с. 38–40].

В реч на княз Фердинанд пред кабинета в навечерието на новия XX век държавният глава споменава, че „трябва да се обърне внимание на гражданското възпитание на младото поколение, тъй като правата и длъжностите, които има българският гражданин спрямо държавата, са широки и изискват солидна подготовка“. Това се оказва добър повод да се видят теоретични идеи на Ив. Пеев и той изпраща едно послание към учителите, което показва неговата визия за образованието и целите пред него. Нещо повече, той не крие намерението си за реформа и дори нарежда да се изработят нови учебни програми по гражданско учение, философия, етика, история и литература, „защото върху тях е възложено по-специално прямото отхранване на добри граждани“. Според него възпитанието трябва да се пребори с набиращия скорост космополитизъм, каквато в този момент е оценката за социализма, да изгради почитание към

⁸ Ванков, Н. И. 1906, с. 299. Дори през 1913 г., при следващото министерстване на Ив. Пеев, опозицията признава тази негова заслуга пред обществото, вж. СД, XV ОНС, ПРС, с. 336–337.

правдата и законността, да не проповядва механична еднаквост в исторически план между народи и държави и в литературното обучение да се използват величави герои. Всичко това трябва да доведе до „солидно гражданско образование, което най-новата педагогика си е турила за идеал“, за да се постигне „отхранването на съзнателни граждани“⁹. Идеи, възгледи и цели, които няма как да не подчертаем – упорито следват образователната визия на Робърт колеж [Събев, О. 2015, с. 135–154].

Явно възгледите на монарх и министър се допълват и Фердинанд I никога не променя доброто си отношение към педагогическите, етическите и философски възгледи на Ив. Пеев. Дори фактът, че едно цяло десетилетие журналистът Ив. Пеев ще бъде десетки статии против „личния режим“ на княза, не пречи на последния, вече като цар, през 1912 г. да заяви задоволството си от привличането му в кабинета, като заключава, че притежава „по-здраво установени възгледи“ за учебното дело от своя предшественик [Абрашев, П. 1995, с. 64]. По-важното е, че неговите идеи за нуждата от гражданско образование, разбира се, със съвсем друг педагогически пълнеж, продължават да са актуални и повече от век по-късно.

Резултатът от изборите не позволява на нито една партия да поеме самостоятелно управлението. В парламента влизат всички, но най-голямата група – тази на стамболовистите, и то с шестимата реформатори, е едва от 40 човека, което означава, че за да има мнозинство, е необходима коалиция между три партии. Органът на министър-председателя – в. Свят”, обявява камарата за “мъртвородена”, народа – „за подхлъзнал“ се по “политическите шарлатани” и така за пореден път доказал „своята политическа наивност”. Избирателите не дават вота си за проектираното от двореца и генерала “силно държавно устройство” и още веднъж застават зад конституционния режим и политическата отговорност, която носят обществените организации. След дълги преговори на 20 февруари 1901 г. лидерът на Демократическата партия П. Каравелов съставя правителство, в което влизат представители и на ПЛП и което е подкрепено в парламента и от Народната партия¹⁰. Така за 39 дена се случва един нов епизод в историята на страната – за пръв и последен път от деня на разпускането до свикването на нов парламент функционират два кабинета, а третият се съставя, преди да се свика новото събрание.

Първата изборителна кампания, в която Ив. Пеев участва, не постига своята основна цел. „Реформаторството“ се проваля, но в личен план на 29 януари 1901 г. той все пак получава първия си депутатски мандат, но отново не е част от традицията – той влиза в кампанията си като министър, а излиза като редови депутат. По дълга и неписана традиция, както всеки министър и

⁹ Плачков, И. Пеев. 1994, с. 136–141. Това се реализира в учебника на Бракалов, И. Т. 1902, и става част от образователната традиция на страната.

¹⁰ За изборите, изборителната кампания и резултатите вж. Палангурски, М. 2011, с. 152–163.

той се кандидатира на няколко места, в случая на две. В Ловешка избирателна околия е заедно с двама видни стамболовисти – адвоката Андрей Г. Башев и предприемача Христо поп Никифоров, но листата им успява да заеме едва пето място с 6,70% от гласувалите – реално тя е последна по резултат от големите партии. И в други случаи министри губят, но подобен резултат е несъмнен провал. Кандидатира се и в Пловдив, където е в още с по-знакова компания. Там е заедно в листа с министър-председателя ген. Р. Петров, бившия министър-председател и рекордьор по брой мандати в парламента Д. Греков, младия лидер на стамболовистите д-р Никола Геннадиев (негов ученик от гимназията) и видния стамболовист, поборник и участник в Съединението Ив. Андонов. Достойна политическа компания, която получава 54,70% от гласувалите 8317 пловдивчани [Палангурски, М. 2011, с. 133–159; Статистика..., 1904, с. 2–134].

Ив. Пеев не е първият министър, който губи в една избирателна околия, но това е част от общото впечатление в обществото, което кара наблюдателите, а и самите участници в този вот да заявяват, че това са най-демократичните избори след Освобождението – едно определение, което не може да не ласкае министрите, провели вота. Високата оценка се потвърждава в пленарната зала и Ив. Пеев е избран за член на две от най-важните комисии в парламента – за отговора на Тронното слово, която изработва най-важния политически документ на всяка сесия, и в бюджетната комисия, което е висока оценка за един депутат от опозицията [СД, XI ОНС, I ИС, с. 9]. Изборът му в комисията по отговора на Тронното слово означава, че той се разглежда като политически лидер, зад когото стоят реални представители. Но спокойната повърхност е доста измамна и българските политически нрави скоро ще покажат своята същност.

Демократичните избори обаче са съпроводени със седем трупа – което по дефиниция е по-близо до определението „кървава баня“. Но този път всички отчитат, че убийствата не са следствие на престараване от страна на държавната машина, а са резултат на сблъсъци и напрежение между самите участници. Смъртта обаче не може да мине незабелязано и Дамоклевиет меч над бившите министри е инсталиран още с началото на XI ОНС.

И откъсването на меч от тънкия косъм не закъснява. Мнозинството в парламента има нужда да касира няколко човека, за да си осигури стабилност, и случаят в Пловдив е идеален повод. Самият Ив. Пеев не е никакъв проблем за управляващите, но мандатът му е получен заедно с този на трима видни стамболовисти – Д. Греков, д-р Н. Геннадиев и Ив. Андонов, което е достатъчен политически дразнител за управляващите, които не могат да устоят на изкушението да постигнат поне три цели: физическо намаляване броя на опозиционните депутати, да създадат възможност за подмяна на касираните депутати при допълнителните избори с техни привърженици, и не на последно място, да ударят по политическите лидери на основната опозиционна сила. Казвам повод, тъй като в дневниците на избирателните секции няма нито една дума, която да мотивира касиране, а това е единственото юридическо изискване за преценка

законността на избора. Случаят, поради който започва процедурата по касиране, става извън изборното място. Председателят на бюрото по надлежния ред е уведомен за убийството, но тъй като то е станало на територия, която не е в неговата юрисдикция, тъй като съобразно закона той има извънредни права само върху територията на самото изборно място, той нарежда вотът да продължи. Ако се спазва вече дългата парламентарна традиция, изборът следва да се утвърди, контестациите, които не са присъединени към протокола на изборното бюро, трябва да останат без последствие, а убийството – оставено на компетенцията на съдебните власти.

Но председателят на парламентарната комисия по законността на изборите Манол Златанов – депутат от управляващата Демократическа партия, задържа разглеждането на вота в пленарната зала, докато събере някакви сведения, само и само да намери нещо, с което да обоснове едно касиране. Той си присвоява нерегламентираното от парламентарния правилник право да изисква следствени дела и в залата е изобличен в лъжа, че това става по искане на комисията по законността на вота. В крайна сметка той се позовава на пристигнали извън срока контестации, които обаче не са част от изборната документация. Цялата процедура има за цел да се докаже съпричастност на полицейски пристав в убийството, което означава, че властта се е намесила във вота, и така да се наложи мнението, че в Пловдив е извършено политическо престъпление, и то при условие, че съдебната процедура не е завършена. На 26 март 1901 г. парламентът разглежда изборите, докладчик на избора е един бъдещ министър-председател – Александър Малинов, тогава млада юридическа звезда на управляващите демократи, и той трябва да води разправата с опозицията. Парламентарните дебати са дълги и изключително деликатни – на практика под ударите попадат едни от най-добрите юристи и журналисти в страната, но в общи линии съдбата им е предопределена.

Затова Ив. Пеев не спазва създадената с времето парламентарна практика, която изисква обсъжданите лица да вземат думата и да говорят последни, а се включва предварително в дългите дебати. Защитната му теза е изградена на англосаксонската практика на прецедента, която впрочем важи и в родната парламентарна дейност. И трябва да се каже, че го прави много умело, като се опира на изборната практика от 1884 г., когато на власт и в опозиция са онези крила на старата Либерална партия, които в този момент съставляват управляващата коалиция. Главните герои тогава са П. Каравелов, сега отново министър-председател, и Др. Цанков, тогава в опозиция, а в момента коалиционен партньор на каравелистите. Едно убийство извън изборното място, извършено във Враца, е оставено без последствие за избраните в IV ОНС и те са утвърдени за народни представители. Той призовава за изпращане на анкетна комисия, каквато е пък практиката след споменатия случай.

В заключение Ив. Пеев смята, че достолепието на събранието не позволява то „да делегира никаква част от своите прерогативи по проверката на изборите на когото и да било”. Според него това крие опасност всеки, който

види, че губи вога, да прибегне до подобно насилие. Управляващите партии обаче не могат да преглътнат своето поражение в Пловдив, където листата им с водач П. Карвелов получава едва 34%. С касирането стамболовистите на практика са обезглавени, като единствен от лидерите им в парламента остава Д. Петков. Така завършва парламентарната кариера на взелия участие в тринайсет събрания Д. Греков, който по ирония на съдбата за пръв път е касиран още в I ОНС през 1879 г., и то пак от мнозинството на П. Карвелов.

Така за 34 дни и 22 заседания Ив. Пеев Плачков приключва своята първа парламентарна одисея. Сблъсъкът с действителността е наистина болезнен и зашеметяващ за всеки начеващ политик. Какво е било в душата на един възпитан човек, който на 37 години е подложен на подобна политическа гавра, можем само да гадаем. Още повече, че един от най-устатите и безмилостен в изказа си представител, социалистът Георги Кирков – Майстора, не се съдържа и взема думата преди отстраняването му от парламента и нравоучително, с много жлъч прави дисекция на първия му парламентарен мандат: „За пръв път той е влязъл в политическите борби и предполагам, че като новак още не е плувал дълго време в това политическо блато, каквото ние имаме в България, ще бъде много усетлив към всяко едно нещо, което би му напомнило това политическо блато, с една реч, че той ще бъде по-деликатен в кожата си“ и му препоръчва сам да се оттегли, тъй като е бил повикан от княза да проведе избори, а не да се кандидатира сам. За социалиста той „или не е разбрал думите на своя княз, или умишлено не ги е разбрал“ и дава убийствено обяснение за случващото се: „беше нов и където отиде да се избира, ще снесе своето яйце в чуждо гнездо, понеже зад гърба му нямаше никаква партия“. Урокът е действително отличен, а съжалението на Г. Кирков за начинаещия политик, който в просветното министерство дори „имал възможност да облагороди себе си, своите чувства, своите понятия“, направо може да се определи като политически некролог¹¹.

* * *

Некрологът се оказва преждевременен, тъй като Ив. Пеев Плачков остава в политиката, но вече не като самостоятелен играч, а като виден партийен лидер. С помощта на своите приятели и политици като Михаил Маджаров, той ще поеме кръста на партийното членство и участие в политическия живот на страната чрез участие в Народната партия и като журналист, заместник-редактор и главен редактор на най-дълготрайния политически вестник „Мир“, член на централното ръководство на Народната партия и още два пъти ще бъде министър. Българският избирател принуждава един от най-талантливите си политици да се съобразява с правилата на парламентаризма и влиза в политиката не като служебно лице, а като равноправен с другите политик. Политик, който не е излъчен от двореца, а е част от партийната система.

¹¹ За касирането на депутатите вж. **Палангурски, М.** 2011, с. 144–145; СД, XI ОНС, ИС, с. 587–624.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Абрашев, П. 1995 – П. Абрашев. Дневник. София, 1995. [P. Abrashev. Dnevnik. Sofia, 1995.]

Бракалов, И. Т. 1902 – И. Т. Бракалов. Отечествоведение за IV клас. VIII изд. Пловдив, 1902. [I. T. Brakalov. Otechestvovedenie za IV klas. VIII izd. Plovdiv, 1902.]

Ванков, Н. И. 1906 – Н. Ив. Ванков. Развой на учебното дело и училищното законодателство в България. Търново, 1906. [N. Iv. Vankov. Razvoy na uchebnoto delo i uchilishchnoto zakonodatelstvo v Balgariya. Tarnovo, 1906.]

Грънчаров, С. 1986 – Ст. Грънчаров. България на прага на двадесетото столетие. Политически аспекти. София, 1986. [St. Grancharov. Balgariya na praga na dvadesetoto stoletie. Politicheski aspekti. Sofia, 1986.]

Илчев, И., Митев, Пл. 2003 – Ив. Илчев, Пл. Митев. Докосвания до Америка (XIX – началото на XX век). София, 2003. [Iv. Ilchev, Pl. Mitev. Dokosvaniya do Amerika (XIX – nachaloto na XX vek). Sofia, 2003.]

Костов, Е. 1992 – Е. Костов. Генерал Рачо Петров – жизнен и професионален път. – ИПр., 1992, 6. [E. Kostov. General Racho Petrov – zhiznen i profesionalen pat. – IPr., 1992, 6.]

Костов, Е. 1993 – Е. Костов. Генерал Рачо Петров начело на реформаторското движение (1900–1903 г.). – ВИСб, 1993, 5. [E. Kostov. General Racho Petrov nachelo na reformatorskoto dvizhenie (1900–1903 g.). – VISb, 1993, 5.]

Костов, Е. 2004 – Е. Костов. Рачо Петров – офицерът, политикът, държавникът. София, 2004. [E. Kostov. Racho Petrov – ofitserat, politikat, darzhavnikat. Sofia, 2004.]

Николова, В. 2004 – В. Николова. Между консерватизма и либерализма. Народната партия 1894–1920. София, 2004. [V. Nikolova. Mezhdru konservativizma i liberalizma. Narodnata partiya 1894–1920. Sofia, 2004.]

Палангурски, М. 1996 – М. Палангурски. Либералната (радославистка) партия в системата на българската парламентарна демокрация. В. Търново, 1996. [M. Palangurski. Liberalnata (radoslavistka) partiya v sistemata na balgarskata parlamentarna demokratiya. V. Tarnovo, 1996.]

Палангурски, М. 2011 – М. Палангурски. По българските парламентарни избори. В. Търново, 2011. [M. Palangurski. Po balgarskite parlamentarni izbori. V. Tarnovo, 2011.]

Плачков, И. П. 1994 – Иван П. Плачков. Из гънките на миналото. София, 1994. [Ivan P. Plachkov. Iz gankite na minaloto. Sofia, 1994.]

Стоянов, З. 1996 – З. Стоянов. Записки по българските въстания. София, 1996, 331, 782. [Z. Stoyanov. Zapiski po balgarskite vastaniya. Sofia, 1996, 331, 782.]

Събев, О. 2015 – О. Събев. Робърт колеж и българите. София, 2015. [O. Sabev. Robart kolezh i balgarite. Sofia, 2015.]

Съкращения

ВИСб. – Военноисторически сборник [Voennioistoricheski sbornik]

ИПр. – Исторически преглед [Istorigheski pregled]

СД, XI ОНС – Стенографски дневници на XI ОНС, I IS, 1901. [Stenografski dnevnitsi na XI ONS, I IS, 1901.]

СД, XV ОНС – Стенографски дневници на XV ОНС, II РС. [Stenografski dnevnitsi na XV ONS, II RS.]

Статистика... – Статистика на изборите за народни представители в XI ОНС. София, 1904. [Statistika na izborite za narodni predstaviteli v XI ONS. Sofia, 1904.]

УПр. – Училищен преглед [Uchilishchten pregled]